Türkiye'de İzlenen Arazi Toplulaştırması Politikalarının Sürdürülebilir Aile Çiftçiliği Modeline Etkileri

R. Figen CEYLAN[1] Cengiz SAYIN[2] Meral ÖZALP[3]

[1]Yrd. Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, 07070, Antalya, ceylan.figen@gmail.com

[2]Prof. Dr., Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü, 07070, Antalya, csayin@akdeniz.edu.tr

[3]Akdeniz Üniversitesi Kumluca MYO, Antalya, Akdeniz Üniversitesi Kumluca MYO, Antalya, meralozalp@akdeniz.edu.tr

Özet

Türkiye'de 1980 yılından bu yana tarımsal nüfusun azaltılmasına yönelik uygulanan politikalar kırdan kente göçü artırırken, tarım nüfusunun yaşlanmasını beraberinde getirmiştir. Bu sürecin olası sonuçlarından bir diğeri ise tarımsal faaliyetler içerisinde aile çiftçiliği oranının giderek azalmasıdır. Bu durum, çiftçi ailelerin gıda güvenliğinin sağlanmasında ve açlıkla mücadeledeki önemini belirginleştirmiş ve sürdürülebilir tarım için aile çiftçiliğinin desteklenmesi gereğini ön plana çıkarmıştır. Ancak, kırsal kalkınmaya önemli katkıları olan aile çiftlikleri geçmişten günümüze izlenen yetersiz toprak rejimi etkisiyle küçülmekte veya parçalanmaktadır. Arazi toplulaştırma çalışmaları ile bu sorunların giderilmesi ve çiftçi ailesinin refah düzeyini yükseltecek tedbirlerin alınması amaçlanmaktadır. Arazi toplulaştırma aynı şahsa veya çiftçi ailesine ait dağınık, parçalı arazilerin birleştirilerek düzgün şekilli, yola ve sulama kanalına cephesi olan ve mümkün olabildiğince tek parçalı arazilerin oluşturulması işlemidir. Son yıllarda artan toplulaştırma çalışmalarının aile çiftçiliğinin açısından sürdürülebilirliğinin değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu çalışmada, Türkiye'de arazi toplulaştırmasına yönelik uygulamaların sürdürülebilir aile çiftçiliğine etkileri önceki çalışmalara referansla değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Aile çiftçiliği, arazi toplulaştırması, Türkiye

1. Giriş

Kırsal kalkınmaya önemli katkıları olan aile çiftlikleri geçmişten günümüze izlenen yetersiz toprak rejiminin etkisiyle küçülmekte veya parçalanmaktadır. Arazi toplulaştırma çalışmaları ile bu sorunların giderilmesi ve çiftçi ailesinin refah düzeyini yükseltecek tedbirlerin alınması amaçlanmaktadır. Arazi toplulaştırması ile zaman, işçilik ve yakıttan tasarruf sağlanması, üretim giderlerinin düşürülmesi, tarımsal verimliliğin ve gelirlerin artması gibi ekonomik etkiler yanında sosyal ve çevresel etkiler de beklenmektedir. Toplulaştırma çalışmalarının beklenen etkileri sağlayıp sağlayamadığı sorusu, aile çiftçiliğinin sürdürülebilirliği açısından önem taşımaktadır. Bu çalışmada, Türkiye'de arazi toplulaştırmasına yönelik uygulamaların sürdürülebilir aile çiftçiliğine etkilerinin değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Türkiye'de bölgesel düzeyde gerçekleştirilen çalışmalar derlenerek, arazi toplulaştırması uygulamalarının beklenen etkileri sağlayıp sağlamadığı ele alınan çalışmaların bulgularından yola çıkılarak incelenmiştir. Türkiye'de en yaygın tarım işletmesi modelinin aile çiftçiliği modeli olmasından yola çıkılarak, çalışmalarda ele alınan çiftçi kavramı aile çiftçiliği modeli tanımı kapsamında kabul edilmiştir. Gıda güvenliği ve sürdürülebilir tarımsal üretim açısından önemli bir yere sahip olan aile çiftçilerinin refah düzeyinin arttırılmasında önemli bir politika aracı olan arazi toplulaştırmasının, uygulamada çiftçiler arasında nasıl bir algı yarattığı ve beklenen ekonomik etkileri sağlayıp sağlamadığı soruları değerlendirilmiştir.

2. Arazi Toplulaştırması

2.1. Arazi Toplulaştırması Tanımı

Türkiye'de tarım topraklarının miras yolu ile kamulaştırma ve üretim ilişkileri sebebi ile parçalanması ve küçülmesi ya da parçalı olarak büyümesi tarım işletmeciliği açısından olumsuz koşullar ortaya çıkmaktadır. (Gün ve Eraktan, 2005) 2001 yılı Genel Tarım Sayımı sonuçlarına göre; tarım işletmelerinin % 19,48'i 1,% 20,98'i 2, % 16,06'sı 3, % 20,36'sı 4 - 5, % 16,03'ü 6 - 9, % 5,66'sı 10 - 15 ve % 1,43'ü 16 ve üzeri arazi parçasına sahiptir. İşletme başına düşen parsel sayısı 4,08 adet ve ortalama parsel büyüklüğü ise 14,96 dekardır. Tarım arazilerinin çeşitli nedenlerle küçülmesi ve parçalara bölünmesi sonucunda verimlilik ve karlılık düşerken, işletme büyüklüklerinin istenen değerlerin altına düşmesi, tarımın ekonomik olarak yapılmasını imkânsız hale getirmektedir (Ekinci, 2010). Toprakların etkin ulaşım ve sulama ağlarından yoksun oluşu sorunu daha büyük boyutlara taşımaktadır (Boyraz ve Üstündağ, 2008). Bunu önlemek için öncelikle tarım arazilerinin daha fazla parçalanma ve bozulmasını önleyici yasal ve hukuksal düzenlemelerin yapılması; daha sonra ise

bugüne kadar oluşmuş küçülmelerin, parçalanmaların ve düzensizliklerin (şekil bozuklukları gibi) iyileştirilmesi gerekmektedir. "Arazi toplulaştırması" çalışmaları bu iyileştirme çalışmalarının gerçekleştirilmesine hizmet etmektedir (Ekinci, 2010).
2009/15154 sayılı Tarım Arazilerinin Korunması, Kullanılması ve Arazi Toplulaştırmasına ilişkin tüzükte arazi toplulaştırması "Arazilerin doğal ve yapay etkilerle bozulmasını ve parçalanmasını önlemek, parçalanmış arazilerde ise doğal özellikleri, kullanım bütünlüğü ve mülkiyet hakları gözetilerek birden fazla arazi parçasının birleştirilip ekonomik, ekolojik ve toplumsal yönden daha işlevsel yeni parsellerin oluşturulmasını ve bu parsellerin arazi özellikleri ve alanı değerlendirilerek kullanım şekillerinin belirlenmesini ve arazi geliştirme hizmetlerinin sağlanması" şeklinde tanımlanmaktadır (Anonim, 2009).
Bir başka tanıma göre ise "aynı şahsa veya çiftçi ailesine ait, ekonomik üretime imkân vermeyecek biçimde parçalanmış, dağılmış, şekilleri bozulmuş dağınık, küçük arazi parçalarının ve hisselerinin bir araya getirilerek, muntazam şekiller halinde birleştirilmesi, bütünleştirilmesi ve işletmelerin yeniden düzenlenmesi işlemi" olarak tarif edilebilir (Yoğunlu, 2013). Dar anlamda parçalanmış mülklerin hiçbir altyapı çalışmasına yer verilmeden birleştirilmesi olarak tanımlanabilen arazi toplulaştırması geniş anlamda tanımlandığında, sulama, drenaj, ulaşım, toprak-su koruma önlemleri ve kırsal yerleşimin gerektirdiği çeşitli hizmetleri de kapsamaktadır (Küsek, 2008). Böylece arazi toplulaştırması etkin ve etkili bir arazi yönetim aracı olarak sadece arazi parçalanması sorunlarına çözüm getirmemekte, aynı zamanda kırsal kalkınma içinde bir araç olmaktadır (Yoğunlu, 2013).

2.2. Arazi Toplulaştırmasının Beklenen Etkileri

Arazi toplulaştırması uygulamalarının ekonomik, sosyal ve çevresel etkileri bulunmaktadır. Beklenen ekonomik etkilerden ilki işletmelerin parsel sayılarının azaltılarak parsel büyüklüklerinin en uygun büyüklüğe getirilmesidir. İşletme merkezi ile parseller arasındaki uzaklıkların azalması ile zaman, işçilik ve yakıttan tasarruf sağlanması, tarla yüzeyinde net işleme alanının artması, üretim giderlerinin azalması, toplulaştırma sonrasında tüm parsellerin yol ve sulama ağlarından yararlanmaları ile birlikte tarımsal verimliliğin artması beklenen diğer ekonomik etkilerdir. Arazi toplulaştırması ile beraber arazi tesviyesi, tarla içi drenajı, tarla içi yol ve tahliyesi ile toprak ıslahı çalışmaları gibi tarla içi geliştirme hizmetleri de yapıldığından üretim artırılması ile çiftçinin gelirinin artması beklenmektedir. Arazi toplulaştırması çalışmaları ile beklenen sosyal etkiler ise; çiftçiler arasında, dağınık arazilerin bir araya getirilmesine bağlı olarak, sınır anlaşmazlıklarının ortadan kaldırılması ile huzur ve güvenin sağlanması, parsellerde ortaklıktan doğan huzursuzlukların giderilmesi, yerleşim alanlarının düzenlenmesi ve kırsalda yaşam koşullarının iyileştirilmesidir. Arazi toplulaştırması aynı zamanda doğayı ve doğal kaynakları koruma önlemlerini de içermektedir (Çağdaş, 2010).
Tarım Reformu Genel Müdürlüğü tarafından 2008 yılında yapılan çalışmada arazi toplulaştırmasının çiftçiye sağladığı kazanımlar ölçülmüştür. Buna göre köy merkezi ve parseller arasındaki ulaşımda azalma meydana gelmesi ile ve parsel içi makine iş verimindeki artışlardan kaynaklı yakıttan kazanım hektara 25 litre/yıl olurken, sınır kayıplarının azalması sonucu arazi net kullanım alanlarında % 5-6 civarında artış olmaktadır. Aynı çalışma tarımsal altyapı yatırım bedelinde % 35 tasarruf sağlandığını ve toplulaştırma ile sulama oranının en az % 30-35 arttığını belirtmektedir (Küsek, 2008).

3. Türkiye'de İzlenen Arazi Toplulaştırma Politikaları

3.1. Arazi Toplulaştırma Politikalarının Kanuni Dayanakları

Türkiye'de 1973 yılından beri arazi düzenleme çalışmaları farklı mevzuat ve kurumlar tarafından yapılmaktadır. Bu da beraberinde uygulama problemlerini gündeme getirmektedir. (Ülger ve Çay, 2012) Türkiye'de arazi toplulaştırmasının yasal dayanaklarını 3083 sayılı Sulama Alanlarında Arazi Düzenlenmesine Dair Tarım Reformu ve 5403 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanım Kanunları oluşturmaktadır. Arazi toplulaştırmaları usul ve esasları ise günümüzde 24 Temmuz 2009 tarihli Resmi Gazete' de yayımlanan "Tarım Arazilerinin Korunması, Kullanılması ve Arazi Toplulaştırmasına İlişkin Tüzük" ile düzenlenmektedir. 3083 sayılı Sulama Alanlarında Arazi Düzenlenmesine Dair Tarım Reformu kapsamında arazi toplulaştırma çalışmaları Tarım Bakanlığı ve Tarım Reformu Genel Müdürlüğü tarafından uygulanmaktadır. 5403 sayılı Toprak Koruma ve Arazi

bugüne kadar oluşmuş küçülmelerin, parçalanmaların ve düzensizliklerin (şekil bozuklukları gibi) iyileştirilmesi gerekmektedir. "Arazi toplulaştırması" çalışmaları bu iyileştirme çalışmalarının gerçekleştirilmesine hizmet etmektedir (Ekinci, 2010).
2009/15154 sayılı Tarım Arazilerinin Korunması, Kullanılması ve Arazi Toplulaştırmasına ilişkin tüzükte arazi toplulaştırması "Arazilerin doğal ve yapay etkilerle bozulmasını ve parçalanmasını önlemek, parçalanmış arazilerde ise doğal özellikleri, kullanım bütünlüğü ve mülkiyet hakları gözetilerek birden fazla arazi parçasının birleştirilip ekonomik, ekolojik ve toplumsal yönden daha işlevsel yeni parsellerin oluşturulmasını ve bu parsellerin arazi özellikleri ve alanı değerlendirilerek kullanım şekillerinin belirlenmesini ve arazi geliştirme hizmetlerinin sağlanması" şeklinde tanımlanmaktadır (Anonim, 2009).
Bir başka tanıma göre ise "aynı şahsa veya çiftçi ailesine ait, ekonomik üretime imkân vermeyecek biçimde parçalanmış, dağılmış, şekilleri bozulmuş dağınık, küçük arazi parçalarının ve hisselerinin bir araya getirilerek, muntazam şekiller halinde birleştirilmesi, bütünleştirilmesi ve işletmelerin yeniden düzenlenmesi işlemi" olarak tarif edilebilir (Yoğunlu, 2013). Dar anlamda parçalanmış mülklerin hiçbir altyapı çalışmasına yer verilmeden birleştirilmesi olarak tanımlanabilen arazi toplulaştırması geniş anlamda tanımlandığında, sulama, drenaj, ulaşım, toprak-su koruma önlemleri ve kırsal yerleşimin gerektirdiği çeşitli hizmetleri de kapsamaktadır (Küsek, 2008). Böylece arazi toplulaştırması etkin ve etkili bir arazi yönetim aracı olarak sadece arazi parçalanması sorunlarına çözüm getirmemekte, aynı zamanda kırsal kalkınma içinde bir araç olmaktadır (Yoğunlu, 2013).

2.2. Arazi Toplulaştırmasının Beklenen Etkileri

Arazi toplulaştırması uygulamalarının ekonomik, sosyal ve çevresel etkileri bulunmaktadır. Beklenen ekonomik etkilerden ilki işletmelerin parsel sayılarının azaltılarak parsel büyüklüklerinin en uygun büyüklüğe getirilmesidir. İşletme merkezi ile parseller arasındaki uzaklıkların azalması ile zaman, işçilik ve yakıttan tasarruf sağlanması, tarla yüzeyinde net işleme alanının artması, üretim giderlerinin azalması, toplulaştırma sonrasında tüm parsellerin yol ve sulama ağlarından yararlanmaları ile birlikte tarımsal verimliliğin artması beklenen diğer ekonomik etkilerdir. Arazi toplulaştırması ile beraber arazi tesviyesi, tarla içi drenajı, tarla içi yol ve tahliyesi ile toprak ıslahı çalışmaları gibi tarla içi geliştirme hizmetleri de yapıldığından üretim artırılması ile çiftçinin gelirinin artması beklenmektedir. Arazi toplulaştırması çalışmaları ile beklenen sosyal etkiler ise; çiftçiler arasında, dağınık arazilerin bir araya getirilmesine bağlı olarak, sınır anlaşmazlıklarının ortadan kaldırılması ile huzur ve güvenin sağlanması, parsellerde ortaklıktan doğan huzursuzlukların giderilmesi, yerleşim alanlarının düzenlenmesi ve kırsalda yaşam koşullarının iyileştirilmesidir. Arazi toplulaştırması aynı zamanda doğayı ve doğal kaynakları koruma önlemlerini de içermektedir (Çağdaş, 2010).
Tarım Reformu Genel Müdürlüğü tarafından 2008 yılında yapılan çalışmada arazi toplulaştırmasının çiftçiye sağladığı kazanımlar ölçülmüştür. Buna göre köy merkezi ve parseller arasındaki ulaşımda azalma meydana gelmesi ile ve parsel içi makine iş verimindeki artışlardan kaynaklı yakıttan kazanım hektara 25 litre/yıl olurken, sınır kayıplarının azalması sonucu arazi net kullanım alanlarında % 5-6 civarında artış olmaktadır. Aynı çalışma tarımsal altyapı yatırım bedelinde % 35 tasarruf sağlandığını ve toplulaştırma ile sulama oranının en az % 30-35 arttığını belirtmektedir (Küsek, 2008).

3. Türkiye'de İzlenen Arazi Toplulaştırma Politikaları

3.1. Arazi Toplulaştırma Politikalarının Kanuni Dayanakları

Türkiye'de 1973 yılından beri arazi düzenleme çalışmaları farklı mevzuat ve kurumlar tarafından yapılmaktadır. Bu da beraberinde uygulama problemlerini gündeme getirmektedir. (Ülger ve Çay, 2012) Türkiye'de arazi toplulaştırmasının yasal dayanaklarını 3083 sayılı Sulama Alanlarında Arazi Düzenlenmesine Dair Tarım Reformu ve 5403 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanım Kanunları oluşturmaktadır. Arazi toplulaştırmaları usul ve esasları ise günümüzde 24 Temmuz 2009 tarihli Resmi Gazete' de yayımlanan "Tarım Arazilerinin Korunması, Kullanılması ve Arazi Toplulaştırmasına İlişkin Tüzük" ile düzenlenmektedir. 3083 sayılı Sulama Alanlarında Arazi Düzenlenmesine Dair Tarım Reformu kapsamında arazi toplulaştırma çalışmaları Tarım Bakanlığı ve Tarım Reformu Genel Müdürlüğü tarafından uygulanmaktadır. 5403 sayılı Toprak Koruma ve Arazi

Kullanım Kanunları kapsamında ise uygulayıcı kuruluşlar; Tarım Bakanlığı, İl Özel İdareleri, Belediye ve köyler, tarımsal amaçlı faaliyette bulunan kooperatifler, birlikler gibi tüzel kişilikler ve diğer kamu kuruluşları olarak tanımlanmıştır (Çağdaş, 2010).

3.1.1. 3083 sayılı Sulama Alanlarında Arazi Düzenlenmesine Dair Tarım Reformu Kanunu kapsamında Arazi Toplulaştırması

3083 sayılı Sulama Alanlarında Arazi Düzenlenmesine Dair Tarım Reformu Kanunu' nun 01 Aralık 1984 tarihinde kabulünün ardından (Sayı: 18592), 3 Mayıs 1985 tarihinde yürürlüğe giren 3155 sayılı Tarım Reformu Genel Müdürlüğü'nün Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun'a istinaden de Tarım Reformu Genel Müdürlüğü (TRGM) kurulmuştur. Günümüzde TRGM, 3083 Bakanlar Kurulu Kararı ile uygulama alanı ilan edilen yerlerde, 3083 sayılı Kanun' un amaç başlığı altındaki 1. maddede belirtilen hükümler çerçevesinde faaliyetlerini sürdürmektedir. Tarım Reformu uygulamalarında toplulaştırma çalışmaları 22 Kasım 1984 tarihinde kabul edilen Sulama Alanlarında Arazi Düzenlemesine Dair Tarım Reformu Kanunu'nun 6. maddesi ve bu kanuna göre çıkarılan Yönetmeliğin 20 ve 29. madde hükümlerine göre yürütülmektedir (Ekinci, 2010). 3083 sayılı kanun ile sadece tarım reformu alanlarıyla ilgili olmak üzere arazi parçalanmasını engelleyici önlemler alınmıştır. Yasa ile dağıtılan toprakların bölünemeyeceği ve miras hükümleri dışında başkalarına devredilemeyeceği, ancak dağıtılan çiftçilerle mirasçıları tarafından işletilebileceği kuralları getirilmiştir (Çağdaş, 2010).

Sulama Alanlarında Arazi Düzenlenmesine Dair Tarım Reformu Kanununun amaçları arasında sulama alanları ile Bakanlar Kurulunca gerekli görülen alanlarda,

- *"Yeterli toprağı bulunmayan ve topraksız çiftçilerin zirai aile işletmeleri kurabilmeleri için Devletin mülkiyetinde bulunan topraklarla topraklandırılmalarını, desteklenmelerini, eğitilmelerini"*
- *"Ekonomik üretime imkân vermeyecek şekilde parçalanan tarım topraklarının gerektiğinde ve imkânlar ölçüsünde genişletilmesi suretiyle de toplulaştırılmasını, tarım arazisinin ailenin geçimini sağlamaya ve aile iş gücünü değerlendirmeye yeterli olmayacak derecede parçalanmasını ve küçülmesini önlemeyi sağlamaktır" maddeleri yer almaktadır (Anonim, 1984).*

3.1.2. 5403 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanım Kanunu kapsamında Arazi Toplulaştırması

2005 yılında yasalaşan Arazi Kullanımı ve Toprak Koruma Kanununun (RG Tarih: 19/07/2005, Sayı: 25880) sekizinci maddesi, tarımsal faaliyetin ekonomik olarak yapılabildiği en küçük alana sahip ve daha fazla küçülmemesi gereken yeter büyüklükteki tarımsal arazi parsel büyüklüğünün Tarım Bakanlığı' nca belirleneceğine hükmetmektedir. Kanuna göre, belirlenen parsel büyüklüğü;

- Mutlak tarım arazileri ve özel ürün arazilerinde 2 ha,
- Dikili tarım arazilerinde 0,5 ha,
- Örtü altı tarımı yapılan arazilerde 0,3 ha ve
- Marjinal tarım arazilerinde 2 ha' dan küçük olamaz.

Tarım arazileri bu büyüklüklerin altında ifraz edilemez, bölünemez veya küçük parsellere ayrılamaz (Çağdaş, 2010; Anonim, 2005).

3.1.3. 2009/15154 sayılı Tarım Arazilerinin Korunması, Kullanılması ve Arazi Toplulaştırmasına ilişkin Tüzük

Tüzüğün amacı, "toprağın korunmasını esas alan bir yaklaşımla tarım arazilerinin hangi zorunlu durumlarda amaç dışı kullanılacağına, tarımsal üretim gücü yüksek büyük ovaların belirlenerek korunmasına ve arazi toplulaştırması ve dağıtımı yapılmasına ilişkin usul ve esasları belirlemektir." Tüzüğün ikinci bölümü arazi toplulaştırmasına üçüncü bölümü ise arazi toplulaştırması uygulamasına ayrılmıştır.

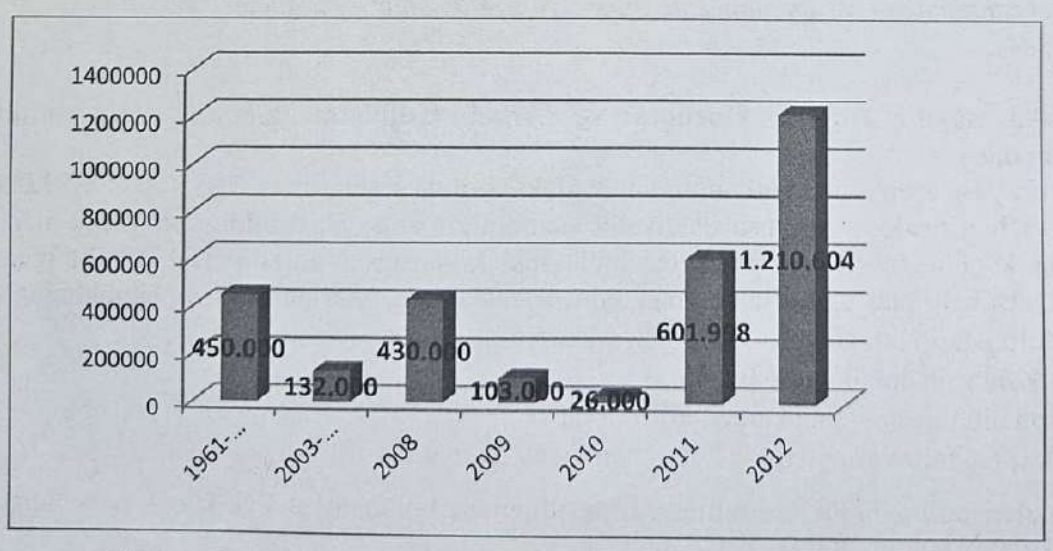
Tüzüğün ilgili maddeleri arazi toplulaştırmasının isteğe bağlı, zorunlu ve özel arazi toplulaştırması şeklinde yaptırılabileceğini ortaya koymaktadır. İsteğe bağlı arazi toplulaştırması ya da kırsal toprak

düzenlemesi, arazinin yarısından çoğuna malik bulunan ve sayıca maliklerin yarısından fazlasını oluşturanların iznini gerektirmektedir. İsteğe bağlı uygulama Tarım Bakanlığı' nca yapılır ya da yaptırılır. Arazi toplulaştırması ya da kırsal toprak düzenlemesi, Tarım Bakanlığı ya da toprak koruma kurullarının istemi üzerine zorunlu olarak da uygulanabilir. Zorunlu uygulamalar Tarım Bakanlığı' nca yapılır ya da yaptırılır. Arazi toplulaştırması ya da kırsal toprak düzenlemesi, köy tüzel kişiliği, belediyeler, kooperatifler, birlikler gibi tüzel kişilikler veya kamu kuruluşlarının istemi ve Tarım Bakanlığının uygun görmesi durumunda yapılabilir. Bu tür uygulamalara özel arazi toplulaştırması ya da kırsal toprak düzenlemesi denir. Özel uygulamalar, isteğe bağlı ya da zorunlu yapılabilir. Projeleri Tarım Bakanlığı onaylar, yukarıda belirtilen yetkili kuruluşlar uygular. Arazi toplulaştırması yapma yetkisi olan Tarım Bakanlığı, il özel idareleri, belediyeler ve köyler ile tarımsal amaçlı faaliyette bulunan kooperatifler, birlikler gibi tüzel kişilikler ve diğer kamu kuruluşlarına proje idaresi denmektedir (Çağdaş, 2010; Anonim, 2009).

Tüzüğün dördüncü bölümü arazi dağıtımı, satışı ve kamulaştırmaya yer vermektedir. Bu bölümde aile çiftçiliğinin desteklenmesine yönelik uygulamalara yer verilmiştir. Buna göre ilgili tüzük maddesi (madde 29) tarım arazisi bulunmayan veya yetersiz olan proje alanındaki çiftçi ailelerine yeter gelirli tarımsal işletme kurabilmeleri adına toplulaştırma kapsamında tahsis edilen arazilerin bakanlıkça bedeli karşılığında dağıtılabileceğini öngörmektedir. Aynı madde ile yeter büyüklükte olmayan tarımsal arazi parsellerinin gerektiğinde toplulaştırma kapsamında kamulaştırılabileceği ve toplulaştırma uygulamalarında yeter büyüklükte yeni parseller oluşturularak, yeter büyüklükte tarım arazisi olmayan yöre çiftçi ailelerine öncelikli olmak üzere rayiç bedel üzerinden doğrudan satışı öngörülmektedir (Anonim, 2009).

3.2. Türkiye'de Arazi Toplulaştırması Çalışmaları

Türkiye'de ilk arazi toplulaştırma çalışması Konya İli Çumra İlçesi'ne bağlı Kargın Köyü'nde 1961 yılında dar anlamda yapılmış olup sadece parsellerin gruplandırılması şeklinde gerçekleştirilmiştir. Aşağıdaki şekilde 1961 yılından 2012 yılan kadar toplulaştırması tamamlanan arazi (ha) gösterilmektedir.

Şekil 3.1. Toplulaştırması Tamamlanan Arazi Miktarı (Anonim, 2014)

1961 yılından 2002 yılına kadar 41 yıl boyunca 450 bin hektar alanda çalışmalar yürütülmüştür. Arazi toplulaştırması 2009 yılından sonra GAP projesi ile büyük bir ivme kazanarak 59 ilde 5 milyon ha alanı kapsayan bir proje durumuna gelmiştir. Sadece 2012 yılında1.210.604 ha alanda arazi toplulaştırması yapılmış ve yaklaşık 5 milyon ha alanda uygulamaların tamamlanması planlanmaktadır. Türkiye'deki arazi toplulaştırma projelerinin durumu incelendiğinde GAP bölgesinin toplam arazi toplulaştırma alanı içindeki payının yaklaşık % 44 olduğu görülmektedir. Arazi toplulaştırma çalışmaları muhtelif illerde ve KOP, DAP, DOKAP bölgelerinde devam etmektedir (Anonim, 2014).

4. Arazi Toplulaştırma Politikalarının Sürdürülebilir Aile Çiftçiliği Modeli Üzerine Etkileri Üzerine Bir Değerlendirme

Gıda güvenliği ve sürdürülebilir tarım üretimi açısından önemli bir yere sahip aile çiftçilerinin refah düzeyinin arttırılmasında önemli bir politika aracı olan arazi toplulaştırmasının uygulamada çiftçiler üzerindeki etkileri önem arz etmektedir. Buna bağlı olarak, tarım işletmelerinin arazi toplulaştırması öncesi ve sonrasında arazi büyüklüğü, işletme başına düşen parsel sayısı, net işleme alanı, tarımsal gelir, maliyet, işletme arazisinin tasarruf şekli, tarımsal verim ve pazara dönüklük oranlarında meydana gelen değişimler derlenen çalışmalardan elde edilen veriler üzerinden değerlendirilmiştir.

4.1. Aile Çiftçiliği Modeli

"Aile çiftçiliği modeli" tüm dünyada tarımsal üretim faaliyetinde en yaygın yapıyı oluşturmaktadır. FAO (Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü) tarafından yapılan tanıma göre aile çiftliği "bir hane halkı tarafından yönetilen ve işletilen, aynı zamanda işgücünün büyük bölümünün aynı hane halkı tarafından sağlandığı tarımsal birimi" ifade etmektedir. Aile çiftçiliğinin uzun dönemde sürdürülebilirliği pek çok faktöre bağlıdır. Bu faktörlerin başında ürün ve girdi fiyatları, etkinlik ve verimlilik seviyeleri, kaynaklara ulaşım olanakları gelmektedir. Avrupa Komisyonu raporunda aile çiftçiliğinin yerel politikalarla desteklenmesinde ele alınan destekleme politikalarından bir tanesi de çiftliklerin parçalanmasını azaltmak üzere arazi parsellerinin yeniden düzenlenmesini öngören arazi toplulaştırmasıdır (Anonim, 2014).

4.2. Toplulaştırma Çalışmaları ve Aile Çiftçiliğine Etkileri

Türkiye'de arazi toplulaştırma uygulamaları sonrasında çiftçilerin arazi toplulaştırmasına ilişkin algılarının ölçüldüğü, arazi toplulaştırması öncesi ve sonrası durumlarının tespit edildiği çok sayıda saha araştırması yapılmıştır. Ekinci çalışmasında bölgesel düzeyde gerçekleştirilen bu çalışmaların bulgularına da yer vermiştir (2010). Bu bölümde bu araştırmalardan yola çıkılarak arazi toplulaştırması çalışmalarının çiftçiler açısından beklenen etkileri sağlayıp sağlamadığı incelenmeye çalışılmıştır. Bahsi geçen araştırmaların hepsine çalışmamız kapsamında ulaşılamadığı için Ekinci (2010) tarafından bu araştırmalardan derlenen bulgular inceleme kapsamına alınmıştır.

Arazi toplulaştırması sonrası akla gelen ilk sorulardan biri işletme başına düşen arazinin büyüklüğünün ne yönde değiştiğidir. Yapılan çalışmaların büyük bir bölümünde toplulaştırma sonrasında arazi büyüklüğünün azaldığı, ancak işletme başına toplam sulu arazinin arttığı, işletme başına düşen parsel sayıları (bölgesel olarak % 20 ile % 80 oranları arasında) azalırken, ortalama parsel büyüklüğünün de arttığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte net işleme alanının da artması yapılan araştırmalarda ortak bulgulardan birisidir. Altıntaş ve Akçay tarafından Tokat-Erbaa'da yapılan araştırmada arazilerin işletme merkezine olan uzaklıklarının da azaldığı saptanmıştır (2009).

Bölgesel olarak artış oranları değişmekle birlikte çalışmalardan elde edilen ortak bulgulardan birisi de tarımsal gelirin arttığıdır. İşletmelerin gayrisafi hâsılalarında, net gelirlerinde ve karlılığında kayda değer artışlar tespit edilmiştir. Arazinin işletme merkezine yaklaşması, parsel sayısının azalmasına bağlı olarak maliyet azalışlarının gerçekleştiği, verimlilik artışlarının meydana geldiği görülmektedir. Yapılan çalışmalarda insan işgücü ve makine işgücü ile gübre ve yakıt miktarı gibi tarımsal girdi kullanımlarında işletmelerin büyük bir çoğunluğunda azalmanın olduğu tespit edilmiştir.

Bölgesel araştırmalar ele alındığında arazi toplulaştırma uygulamalarının beklenen ekonomik etkileri sağladığı görülmektedir. Ancak bununla birlikte yapılan çalışmalar arazi toplulaştırmasına ilişkin bir takım sorunların varlığına da dikkat çekmektedirler. Tokat Erbaa'da yapılan çalışmada, toplulaştırma sonrası ortaya çıkan en belirgin sorunun tesviyenin düzgün yapılamaması dolayısı ile sulamada problemler çıkması olduğu belirtilmiştir (Altıntaş ve Akçay, 2009). Drenaj kanallarının dolmuş olması ve toplulaştırma sonrası bakım görmeyen kanal, köprü ve yollarda yıpranmaların olduğu aynı çalışmada tespit edilmiştir. Ancak Bafra Ovası' nda gerçekleştirilen araştırmada arazilerin tesviye edilmesi sonucu tarımsal işlemlerin kolaylaşması, sulama ve drenaj tesislerinin yapılması arazi toplulaştırması konusunda olumsuz görüşe sahip çiftçilerin görüşlerinin olumluya dönmesinde etkili olmuştur (Ekinci, 2010). Bu çalışmada arazi toplulaştırması öncesi olumlu olan çiftçi görüşlerinin